

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВТІЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЖИТТЯ

LAW-GOVERNED STATE AS AN INSTRUMENT FOR IMPLEMENTING THE INTERESTS OF CIVIL SOCIETY INTO LIFE

Сидоркіна Р.Д., доцент кафедри права

Західнодонбаський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Соколов С.А., старший викладач кафедри права

Західнодонбаський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Поняття правової держави в сучасних умовах багатотраждальної України залишається центральною категорією не тільки теорії держави і права, але й низки інших правових дисциплін. У статті зроблено аналіз існуючих наукових підходів до змісту самого поняття «правова держава». Встановлено відсутність єдиного його змісту з точки зору науки. Завдяки відомим основам правової держави, напрацьованим українськими науковцями, зроблено акцент на прогресуючу модернізацію самого поняття. У статті приділяється увага фундаментальним принципам правової держави та її ознакам. Автори переконані, що правова держава може існувати тільки завдяки реально проведеним реформам в економіці, політиці, правовій системі. З'ясовано, що Україна лише формально характеризується розподілом влади, правовою захищеністю населення. Встановлено, що реальний стан громадян не завжди відповідає тому, що передбачено в нормативно – правових актах, а це свідчить про проблеми в розбудові правової державності та наявності лише загальних її рис. Передумовою правової держави є формування особливого суспільства – громадянського, в якому людина, її життя, здоров'я, честь, гідність та недоторканність забезпечуються шляхом взаємної діяльності усіх гілок влади на засадах верховенства права, закону і представляють її цінність. Автори впевнені, що підтримати цілісність держави, забезпечити в ній стабільний правовий порядок здатні громадяни, що мають високий рівень правової культури. Враховуючи важливість порушених питань на сучасному етапі розвитку держави і права України, авторами зроблено висновок про необхідність розроблення дієвої концепції становлення й розвитку правової державності в Україні і бажаним є обов'язкове врахування історичних, національних та культурних особливостей, що сприяло б процесу європейської інтеграції нашої держави.

Ключові слова: правова держава, верховенство права, права людини, громадянське суспільство, правова культура, правова освіта.

The concept of the law-governed state in the modern conditions of long-suffering Ukraine remains a central category not only of the theory of the state and law, but also of a number of other legal disciplines. The article analyzes the existing scientific approaches to the content of the very concept of "law-governed state". The absence of its single content from the point of view of science has been established. Thanks to the well-known foundations of the law-governed state developed by Ukrainian scientists, emphasis is placed on the progressive modernization of the concept itself. The article pays attention to the fundamental principles of the law-governed state and its features. The authors are convinced that the law-governed state can exist only thanks to real reforms in the economy, politics, and legal system. It has been found that Ukraine is only formally characterized by the distribution of power and legal protection of the population. It has been established that the real state of citizens does not always correspond to what is provided for in regulatory and legal acts, and this indicates problems in the development of legal statehood and the presence of only its general features. The prerequisite of the law-governed state is the formation of a special society – a civil one, in which a person, his or her life, health, honor, dignity and inviolability are ensured through the mutual activity of all branches of government on the basis of the rule of law, the law and they represent his or her value. The authors are sure that citizens with a high level of legal culture are able to support the integrity of the state and ensure a stable legal order in it. Taking into account the importance of the issues raised at the current stage of the development of the state and law of Ukraine, the authors have concluded that it is necessary to develop an effective concept of the formation and development of legal statehood in Ukraine, and it is desirable to take into account historical, national and cultural features, which would contribute to the process of European integration of our state.

Key words: law-governed state, rule of law, human rights, civil society, legal culture, legal education.

Актуальність теми. В сучасних умовах України, яка вибрала курс на Європейську інтеграцію актуалізується необхідність дослідження питання, щодо інструментів, які можуть втілювати життєві інтереси громадянського суспільства. Слід зазначити, що таке втілення інтересів суспільства в життя залежить від великої кількості факторів і вирішення різних проблем. Однією із них є саме держава, що повинна відображати волю населення та реалізовувати його права. Таку державу прийнято називати правовою.

Варто констатувати, що дослідженням сутності правової держави приділяли свою увагу численні вчені, науковці, серед яких: В. Бринцев, Ю. Ведерніков, В. Задорожна, А. Колодій, Л. Самофалов, М. Слободянюк, П. Рабнович, В. Шатіло та інші.

Основи правової держави, як такої зароджувалися, формувалися, змінювалися та розвивалися поступово. Ключовим інструментом забезпечення життєвих інтересів громадянського суспільства в життя є правова держава.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка сутності правової держави, дослідження проблем, пов'язаних із формуванням її сучасної моделі в українському суспільстві, яка сприятиме втіленню його інтересів в життя.

Першочерговою задачею є визначення змісту самого поняття. Аналізуючи думки різних вчених, слід зазначити, що їх погляди на зміст та сутність правової держави є досить різноманітні.

Справжнім творцем вчення про правову державу вважають видатного німецького філософа Іммануїла Канта. Правове суспільство, як зазначав І. Кант, можливе лише за двох умов – визнання повної індивідуальної свободи та наявності зовнішнього примусу у вигляді закону, який є обов'язковим для усіх без винятку членів спільноти. Тобто, для правового суспільства властиві дві на перший погляд протилежні ознаки: у ньому поєднується індивідуальна свобода та зовнішній примус [1, с. 184]. Відомий мислитель уперше наголосив на взаємозалежності правової держави та громадянського суспільства, вважаючи, що розвиток громадянського суспільства обов'язково спричиняє рух у напрямі правової держави.

На думку науковця Ю. Ведернікова, правова держава – є суверенною політико-територіальною організацією влади, яка може мати місце тільки в громадянському та демократичному суспільстві на підставі справедливого права, в якому реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини та громадянина і що

важливо, що держава й люди несуть взаємну відповідальність. Тобто, держава, у якій саме засобами юридичного характеру забезпечується здійснення, охорона та захист основних прав і свобод людини [2, с. 103–105].

Вчений Л. Самофалов в сутності правової держави вбачає міцну зв'язаність законодавчих, виконавчих й судових органів із законом. Тобто, створення правової держави передбачає утвердження панування закону в усіх сферах суспільного життя, його верховенство серед інших нормативних актів, підпорядкування закону державними органами. Слід погодитись із думкою науковця, що закони покликані забезпечувати права та свободи людини, її природні інтереси, установлювати єдність взаємних прав і відповідальності держави й особи [3, с. 195–198].

Слушною є думка вченого П. Рабіновича, який стверджує, що «правова держава – це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону й захист основних прав людини». Саме така держава є одним із найвизначніших загальнолюдських політико-юридичних ідеалів [4, с. 24].

Цінним вважається дослідження А. Колодій, який наголошує, що зміст поняття «правова держава» розкривається саме через аналіз її основних принципів: верховенства права, поділу влади, реальності законних інтересів людини та громадянина [5].

Варто прислухатись до думки науковця В. Бринцева, який вважає правову державу теоретичною і практичною моделлю управління суспільством, у якому реалізація владних повноважень органів держави й посадових осіб базується на демократичних принципах. Саме вони забезпечують пріоритет прав і законних інтересів особистості, яка регламентується чіткою завершеною системою законодавства з втіленням у правозастосовній діяльності принципу верховенства права та здійснюється на основі самостійності й незалежності законодавчої та виконавчої, судової функцій держави, побудованих із застосуванням механізмів взаємних стримувань і протипаг [6, с. 25].

В. Задорожна переконує, що правова держава – головний принцип політико-правового ладу держави, що характеризується особливим шанобливим ставленням до права, закону та норм, передбачених у документах цієї країни. Слушною є думка вченої, що громадяни в правовій державі мають бути висококультурними особами, які дотримуються закону й із відповідальністю ставляться до нього.

Правильно акцентує нашу увагу В. Задорожна, сьогодні ми можемо говорити лише про певні загальні риси правової держави в умовах сучасної України, адже не завжди реально становить українських громадян відповідає тому, що затверджено законами та підзаконними актами [7, с. 181–195].

Отже, в Україні як у суспільному, так і державному житті мають панувати закони. За статтею 8 Конституції України, у нашій державі визнається й діє принцип верховенства права, проте іноді самі закони та норма є суперечливим твердженням, який суперечить сам собі [8].

Урегулювання відносин між особою і державою здійснюється за принципом «особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом», установлено взаємну відповідальність особи і держави, громадянам має бути притаманна правова культура для володіння знаннями про закони й уміння використовувати їх сутність.

Проте лише за формальними ознаками Україна характеризується принципом поділу влади, юридичною захищеністю особи, повсюдним виконанням законів і підзаконних нормативних актів.

Науковець Шатіло В. вважає, що правова держава здійснює свою роботу на засадах відповідності законів, підконтрольності діяльності посадових осіб державної влади незалежним судам [9, с. 37–40].

Отже, аналізуючи різні підходи щодо змісту поняття «правова держава», простежується не тільки відсутність

єдиного його змісту, але й оновлення, удосконалення самого поняття науковцями, які всебічно наповнюють сутність правової держави.

Тобто, правова держава це особлива правова форма організації управлінського характеру, цінністю якої є людина, її життя, здоров'я, честь, гідність недоторканність та інші права і свободи, що забезпечуються через діяльність усіх гілок влади, які працюють на засадах верховенства права та закону.

До основоположних її ознак правознавці відносять: верховенство права в усіх сферах суспільного життя; відповідальність перед законом як державних органів, так і громадських організацій та громадян; підзвітність державної влади її громадянам; невтручання держави у справи громадянського суспільства; охорона державою невід'ємних природних прав та громадських свобод особи; визнання пріоритетності прав та інтересів особи, непорушність її честі і гідності; рівність закону для всіх і рівність усіх перед законом; взаємна відповідальність держави і особи, правова відповідальність посадових осіб за дії, які вони чинять від імені держави; поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, їх взаємна урівноваженість і відкритість; незалежність судів і суддів, наявність ефективної системи захисту; наявність ефективних форм контролю за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів тощо.

Безумовно, необхідно підтримати думку вченого Слободянюк М., який вважає, що основою створення і функціонування правової держави є особливий вид суспільства – громадянське, тобто об'єднання вільних і рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує правові можливості бути власником, брати активну участь у всіх сферах життя держави та втілювати його життєві інтереси [10, с. 336].

Громадянське суспільство, особливий вид суспільства з цивілізованою ринковою економікою. В процесі свого розвитку воно досягло високого рівня самоорганізації та саморегуляції і реалізується в діяльності таких важливих для правової держави інститутах, як: політичних партій, громадських організацій та рухів, засобах масової інформації недержавного характеру, що суттєво впливають на діяльність органів державної влади.

Варто зазначити, що саме в правовій державі існує правова захищеність громадян, всі вони рівні перед законом. Людина перебуває в безпеці, а її права і свободи надійно гарантуються. Надзвичайно важливою ідеєю правової держави є принцип поділу державної влади, де кожна з гілок влади щодо інших є самостійною та незалежною, що виключає можливість узурпації влади в державі як окремою особою, так і певним органом.

Іншими словами, функціонування правової держави виключає можливість зосередження влади в руках однієї особи, державної структури. Відносини держави і громадянського суспільства гармонічні, будуються на основі співпраці. Порушення такої рівноваги часто призводить до необмеженої влади в управлінні. Слід констатувати, що в таких умовах знищується свобода людини. А коли відсутня вільна і суверенна людина, говорити про існування правової держави та громадянського суспільства не приходиться. Необхідно проводити економічні реформи в інтересах більшості населення і це допоможе зняти напругу в суспільстві.

Держава необхідна громадянському суспільству, адже покликана захищати права і свободи, інтереси і власність громадян, азі діючи у суворо визначених межах, вихід за які може спровокувати акції громадської непокорності.

Але і громадянське суспільство необхідне державі, адже воно легітимізує її. Коли суспільство визнає, підтримує настанови владних структур, це свідчить про правдивість, законність, дієвість та стабільність існуючого ладу. Ми вважаємо, що політична активність громадян є свідченням розвинутого громадянського суспільства.

В Основному законі української держави закріплено положення, що Україна є правовою державою, однак ще немає достатніх підстав так вважати.

Беззаперечно Україна зробила вже багато кроків на шляху її побудови. Прийнято чимало нормативно-правових актів, що забезпечують більш широку участь громадян у здійсненні державної політики й доступу до публічної інформації. Але це тільки загальні риси правової держави. Існують проблеми її становлення в Україні. Принципи правової держави закріплені в Конституції часто не дотримуються, правові норми суперечать одна одній. Розподіл гілок влади більш формальний. Особливо в сучасних умовах спостерігається поєднання державного апарату з апаратом правлячої партії, мають місце силові методи управління. Така ситуація породжує правовий нігілізм; політичний хаос.

Значною проблемою у налагодженні співпраці між громадськістю та владою є непропорційне розміщення громадських об'єднань по країні, їх зосереджують в основному у найбільших містах України. Більш того, органи державної влади не мають достатнього досвіду та навичок застосування процедур відкритої політики, що призводить до ухвалення неефективних рішень, які не підтримуються громадянами.

Мають місце проблеми в роботі судової влади, яка не завжди відповідає принципам правової держави. Через необ'єктивне прийняття рішень і корумпованість, довіра суспільства до національних судів є вкрай низькою. Необхідна потужна та якісна судова реформа в Україні.

В діяльності органів виконавчої влади зберігаються тенденції до непрозорості та закритості. Тож виникає необхідність використовувати досвід функціонування громадських інститутів західних демократичних держав. У зв'язку з цим доцільно було б запровадити європейські механізми контролю органів виконавчої влади за діяльністю інститутів громадянського суспільства, провести адаптацію законодавства України у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків до законодавства Європейського Союзу, розвивати механізми електронного урядування й електронної демократії. Підвищенню рівня громадської участі сприяло б спрощення процедур та скорочення термінів реєстрації інститутів громадянського суспільства, запровадження єдиного порядку розподілу коштів для державної фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства, з одного боку, й податкове стимулювання їх діяльності, з іншого. Сприяти становленню правової держави в Україні має контроль за діяльністю державних органів інститутами громадянського суспільства.

Крім того, Україна продовжує перебувати в економічній і політичній кризі, росія продовжує війну проти України. У нинішніх умовах державі необхідно суттєво удосконалити систему національної безпеки, оскільки від неї залежить захищеність інтересів держави, суспільства й особи від внутрішньої та зовнішньої загрози.

Для підвищення ефективності реалізації функцій інститутами громадянського суспільства у нашій державі необхідно забезпечити реальну участь громадянського суспільства у процесах формування й реалізації державної й регіональної політики, створити умови для активізації участі громадян у процесі підготовки й прийняття управлінських рішень.

Створені при державних органах консультативно-дорадчі структури повинні здійснювати громадські експертизи діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а їх рекомендації мають бути враховані й відображені у державній політиці. В українському законодавстві недостатньо визначені положення статусу громадянського суспільства. Існують лише окремі підзаконні нормативно-правові акти, що покликані сприяти становленню громадянського суспільства в Україні.

Негативним чинником для формування громадянського суспільства є корупція, причинами якої є: слабкість політичної влади, часта запізнілість та протиріччя прийнятих рішень. 36 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік, і тепер наша країна посідає 104 місце поміж 180 країн. Слід зауважити, що зростання України на 3 бали – один із позитивних результатів за минулий рік у світі. Також Україна стала однією з 17 країн в щорічному CPI, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час. Реформування останніх сьогодні стало можливим завдяки впливу на центральні та місцеві органи влади й великі бізнесові структури. Політичні діячі скаржаться на труднощі у виконанні своїх посадових обов'язків в сучасних умовах, нажалі рідко хто відмовляється від посад. Натомість бізнесменам вигідно підтримувати зв'язки з корумпованими представниками влади, які можуть посприяти в розв'язанні різних проблем. Проте жоден чиновник не бере на себе конкретних зобов'язань щодо виконання в чітко визначені терміни поставлених завдань, а також не звільнить посаду в разі їх невдалого чи невчасного виконання. Тільки відкритість влади до народу, прозорість прийнятих законодавчих рішень, формування в суспільстві нетерпимого, ставлення до корупції, подальший розвиток громадянського суспільства та підтримка ним антикорупційних заходів, що здійснюються державою, вдосконалення діяльності органів по боротьбі з корупцією є важливим фактором її подолання.

Варто зауважити, що найважливішим чинником, який підтримує цілісність суспільства й держави, забезпечує стабільність і правопорядок, безумовно є високий рівень правової культури. Громадяни в правовій державі мають бути особами з високим рівнем правової культури, дотримуватися закону та з відповідальністю ставитися до нього. Сьогодні нагальною є потреба в підвищенні рівня правової культури, рівня правосвідомості громадян і якості організації правового виховання. Найбільш ефективною формою правового виховання є правова освіта. Особливо це стосується еліти, яка займає високі посади у владі. З нашої точки зору, до правлячої еліти повинні належати люди, які живуть потребами українського народу, свідомо працюють над проблемами сучасного державотворення.

Таким чином, правова держава по своїй сутті покликана обслуговувати суспільство, бути інструментом втілення його життєвих інтересів. В Україні закладено основні засади становлення громадянського суспільства, однак його розвиток стримується низкою вище зазначених чинників. З огляду на важливість порушених в статті питань, в сучасних умовах багатостраждальної України, необхідна суттєво оновлена концепція становлення та розвитку правової держави, враховуючи її історичні, національні та культурні особливості, що сприяли б процесу інтеграції України в європейський простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермоленко А. Категоричний імператив як раціональна підстава права, влади та держави у політичній доктрині І. Канта. Філософська думка. 2008. № 6. С. 178–194.
2. Теорія держави і права : підручник / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
3. Самофалов Л.П. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 189–198.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Київ, 1994. 236 с.

5. Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 1999. 384 с.
6. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.
7. Задорожна В.В. Сутність та ознаки правової держави, її прояви в Україні. Філософія. Культура. Життя. 2014. Вип. 40. С. 185–191.
8. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Шатіло В. Концептуальна генеза правової держави та її вплив на формування загальних принципів державної влади в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Вип. 95. С. 37–40.
10. Слободянюк М. Правова держава і громадянське суспільство. *Актуальні проблеми суспільно-політичних наук* : збірник матеріалів наукової конференції / упоряд. : О.І. Яременко, С.А. Лапшин. Вінниця, 2018. С. 328–336.